

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет № 6
Кафедра соціології та психології*

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

З навчальної дисципліни «Соціальні та політичні конфлікти»
обов'язкових компонент
освітньої програми другого (магістерського) рівня вищої освіти

053 Психологія (практична психологія)

Тема №4. Особливості конфліктів у політичній сфері

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та психології (протокол від 15.08.2023 № 8)

Розробники:

Доцент кафедри соціології та психології, кандидат психологічних наук, доцент Шиліна А. А., професор кафедри соціології та психології, доктор педагогічних наук, доцент Марченко О. Г.

Рецензенти:

1. Провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України науково-дослідного центру службово-бойової діяльності Національної гвардії України, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник Мацегора Я. В.
2. Доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент Чепіга Л.П.

План лекції:

1. Поняття та суть політичного конфлікту. Основні підходи до розуміння політичного конфлікту.
2. Специфічні риси політичних конфліктів. Політична боротьба та її суть.
3. Особливості політичного конфлікту.

Література:

Основна:

1. Гелей С., Рутар С. Політологія: навч. посіб. 5 вид, перероб. і доп. Київ: Знання, 2014. 645 с.
2. Дробінка І. Г., Кришталь Т. М., Підгорецький Ю. В. Політологія: навч. посіб.; Міністерство освіти і науки України. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 289 с.
3. Іщенко М. Політологія: навч. посібник для студ. вищих навч. закл. Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького. Черкаси: Видавництво ЧНУ, 2014. 387с.
4. Кирилюк Ф. Політологія Нової доби: посібник для студ. вищ. навч. закл. Київ: Академія, 2013. 303 с.
5. Кузь О. Політологія: навч. посібник. Харків: Харківський національний економічний університет, 2014. 340 с.
6. Обушний М. Політологія: довідник. Микола Обушний, Анатолій Коваленко, Олег Ткач; За ред. Миколи Обушного; КНУ ім. Т. Г. Шевченка. Київ: Довіра, 2014. 599 с.
7. Конотопенко О. П., Гриб В. І., Лапшин С. А. Сутнісні характеристики політичного конфлікту в українському суспільстві. *Регіональні студії*, 2020. С. 12-15.
8. Ващенко І. В., Кляп І. В. Конфліктологія та теорія переговорів: навч. посіб. Київ: Знання, 2013. 408 с.

Допоміжна література:

1. Сучасні політологічні теорії конфлікту [Електронний ресурс] Студопедія. 2017. Режим доступу до ресурсу: <http://studies.in.ua/ru/teoriya-politicheskogokonflikta-shpargalki/1822-suchasn-poltologchn-teoryi-konflktu.html>.
2. Політична діяльність і політичні відносини. Конфлікти та кризи у суспільно-політичному житті [Електронний ресурс] // StudAll.org. 2015. Режим доступу до ресурсу: <https://studall.org/all-30022.html>.
3. Тихонюк С. А. Особливості політичних конфліктів в умовах реформування політичної системи : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.01. Київ, 2013. 219 с.
4. Сахань О. М., Новіков О. В. Політичні конфлікти в Україні як прояв деструкції влади. Вісник Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. 2010. № 3. С. 182–191.
5. Станкевич І. П. Сучасні політичні конфлікти: джерела та шляхи розв'язання: дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Київ, 2010. 213 с.

6. Дмитренко М. Політичні конфлікти: природа виникнення та методи їх урегулювання. Освіта регіону: політологія, психологія, комунікація. 2014. № 4. С. 6–14.

7. Політичні технології регулювання міжетнічної та міжконфесійної взаємодії у новітніх українських реаліях: аналітична доповідь. Київ: ПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАП України, 2014. 188 с.

1. Політологія для вчителя : навч. посібн. для студ. педагогічних ВНЗ. за заг. ред. К. О. Ващенко, В. О. Корнієнка. К. : Вид-во імені М. П. Драгоманова, 2011. 406 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті.

1. Електронна бібліотека Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського (www.nbuv.gov.ua)

2. Пошукова система Google Академія (Google Scholar) - <http://scholar.google.com>

3. <https://www.cronicadelquindio.com/noticia-completa-titulo-жертва-дель-конфлікто-кламан-пор-це-де-віоленсія-анте-пандемія-хроніка-дель-квіндіо-нота-138178>

4. http://ideaspaz.org/media/website/FIP_COVID19_web_FINAL_V3.pdf

5. Наукова бібліотека ім. М.Максимовича www.library.univ.kiev.ua

6. Наукова бібліотека Національного університету “Києво-Могилянська академія” <http://www.ukma.kiev.ua/ukmalib>

7. Національна бібліотека України <http://www.nbuv.gov.ua/>

8. Національна Парламентська бібліотека України <http://www.nplu.kiev.ua/>

Текст лекції.

1. Поняття та суть політичного конфлікту. Основні підходи до розуміння політичного конфлікту.

Слід зазначити, що термін «конфлікт» походить від латинського слова «conflictus», що у точному перекладі означає «зіткнення», а в доволі широкому - «протидія», «протиставлення». У політичній науці не вироблено універсальної типології конфлікту, в основу класифікації покладено сферу їх виникнення і перебігу, таким чином розрізняють економічний конфлікт, конфлікт в самому соціумі, політичний конфлікт, тощо.

Політичні конфлікти, як й інші соціальні конфлікти, це особливий різновид суспільних відносин, здійснюваних стосовно політичної влади та її функціонування.

У політологічній науковій, навчальній і довідковій літературі існує близько 70 різних визначень конфлікту. Всі вони мають право на існування, бо кожне з них акцентує увагу на якійсь одній чи кількох рисах цього надзвичайно багатогранного, багатовимірного і мінливого феномену. У найзагальнішому вигляді політичні конфлікти є формою взаємовідносин між окремими особистостями, партіями, політичними групами, класами, державами. Політичний конфлікт виникає з приводу відносин влади і реалізується через взаємодію політичних інтересів. Інакше кажучи, політичний конфлікт як форма

політичних відносин характеризується відкритим зіставленням політичних інтересів та зіткненням протиборчих соціально-політичних сил, дії яких спрямовані на досягнення несумісних цілей, насамперед у сфері влади і власності. До політичних також можна віднести будь-який конфлікт за участю політичних учасників. Тобто, політичний конфлікт - це зіткнення, протиборство політичних суб'єктів, зумовлене протилежністю їхніх політичних інтересів, цінностей, цілей та поглядів.

Німецький вчений Р. Дарендорф розглядав конфлікт як ситуацію, в якій має місце невідповідність між правами соціальних груп на доступ до соціальних, у тому числі матеріальних, благ і можливостями реалізувати ці права, тобто наявністю реального доступу до цих благ. Він зазначав: «Я використовую термін «конфлікт» як для визначення суперництва, конкуренції, суперечок і намірів, так і для відкритих зіткнень».

Французький соціальний психолог Х. Таузард зазначав, що соціальний конфлікт не може бути повністю описаний за допомогою психологічних категорій; ворожість, агресія не завжди присутні у соціальному конфлікті, тому він не може бути приведений до власних афективних і імпульсивних аспектів. Сам конфлікт визначається автором як «ситуація, в якій дійові особи (індивіди, групи, організації, нації) або переслідують несумісні цілі та цінності, або одночасно в конкурентній манері прагнуть досягнути одну й ту саму мету».

Американські дослідники Р. Макк і Р. Снайдер вважали, що конфлікт - це ситуація, яка виникає за наявності щонайменше двох сторін, відносини між якими складаються на базі якогось дефіциту і побудовані таким чином, що сторони прагнуть отримати вигоду за рахунок одна одної, і їхні дії спрямовано на досягнення несумісних цілей, що виключають одна одну.

Англійський вчений Л. Козер розглядав конфлікт як «боротьбу за цінності і право на певний статус, володіння могутністю і ресурсами, в якій мета опонентів - нейтралізація завданої шкоди або усунення суперника». У Політичному енциклопедичному словнику конфлікт визначається як крайнє загострення суперечностей сторін, пов'язане з відмінностями їхнього становища у суспільстві й пов'язаної з цим реальної чи надуманої суперечності інтересів, цілей і цінностей, зіткнення та протиборство (протидія) певних систем.

Тобто під конфліктом розуміється дія протилежних, несумісних в даній ситуації тенденцій, мотивів, інтересів, типів поведінки. Цим поняттям описується будь-яка конкурентна взаємодія двох чи більше сторін у процесі обстоювання власних інтересів, прав чи повноважень. За всієї різноманітності тлумачень суті конфліктів загальним для них є визнання того, що в основі соціально-політичного конфлікту лежить суперечність, зіткнення інтересів.

Звичайно, за такого підходу постає питання, чи вважати конфліктом усі явища антагоністичного характеру, що мають місце як у свідомості індивідів та груп, так і в їхній поведінці на всіх рівнях суспільства, чи лише відкрите протиборство, зіткнення сторін? Логічно припустити, що протиріччя далеко не завжди спричиняють конфлікти. Для перетворення протиріччя у конфлікти необхідним є усвідомлення протилежності інтересів і відповідна поведінка. З

цього погляду конфлікт виступає, насамперед, як усвідомлене, осмислене протиріччя протилежних або конфронтуючих інтересів сторін, готових вдатися або таких, що вже вдалися, до певного протистояння.

Сьогодні правомірно говорити про утвердження підходу, що сама зовнішня ситуація не може автоматично зумовлювати розвиток конфлікту, обов'язковою умовою конфлікту є суб'єктивна невирішуваність ситуації, яка не може бути нічим іншим як інтерпретацією, оцінюванням та сприйняттям її з боку суб'єктів. Конфлікт обов'язково передбачає усвідомлення протиріччя і суб'єктивну реакцію на нього.

Політичні відносини в будь-якому суспільстві мають суперечності, тому що у них беруть участь різні соціальні групи, владні інститути, індивіди. Фактично дія влади задовольняє інтереси одних і обмежує інтереси інших індивідів і груп; політичні суперечності переходять у форму відкритих зіткнень, які мають особливості, що виокремлюють їх поміж інших суспільних конфліктів.

Поняття політичного конфлікту визначає боротьбу за вплив у системі політичних відносин, за доступ до прийняття загальнозначущих рішень, за монополію своїх інтересів і визнання їх суспільно необхідними, тобто за все те, що становить зміст влади і політичного панування. Найістотнішою відмінністю політичного конфлікту є те, що діючі суб'єкти цього конфлікту (особи, групи, еліти, держави) протистоять чи протидіють один одному з головного, базового, приводу - влади, її поділу чи володіння нею. Об'єктом політичного конфлікту є державна влада, предметом - боротьба за оволодіння нею, та владними інститутами. Змістом політичного конфлікту є політична боротьба, тобто протидія політичних суб'єктів, під час якої кожен прагне досягти мети, яка суперечить меті іншого.

Згідно з конфліктологічною теорією соціально-політичні конфлікти детермінуються нерівністю у стосунках власності, влади і статусу різних верств населення, яка викликає на певному етапі усвідомлення соціальною групою чи політичною силою несправедливості конкретного способу розподілу повноважень влади, матеріальних та духовних надбань суспільства. Тому, якщо розуміти політику як боротьбу за владу, то і політичні конфлікти слід розглядати як протиборство двох або більше сторін (конкуруючих партій, груп, спільнот та їхніх інтересів) щодо розподілу та утримання владних ресурсів, повноважень і благ. Якщо ж вважати, що політика - це діяльність, спрямована на регулювання і збалансування інтересів та відносин між різними соціальними і політичними суб'єктами з приводу життєво важливих питань, що зачіпають їхні істотні інтереси (власність, влада, гуманізм, справедливість тощо), то політичний конфлікт - це конфлікт з приводу життєво важливих питань, які можуть бути пов'язані не тільки з суто владними відносинами.

Наукові дослідження вчених різних країн підтверджують, що значна кількість конфліктів у різних сферах життя певною мірою мають прикмети політичного конфлікту. Це не випадково, адже у політиці втілюються та реалізуються найважливіші суспільні відносини. Інакше кажучи, політика завжди є результатом діяльності соціальних груп та індивідів щодо забезпечення

і обстоювання інтересів та їх реалізації за допомогою державної влади. Усі конфлікти, які спостерігаються у політиці, відбивають суперечливі інтереси та потреби, об'єктивно представлені у суспільстві. З цієї точки зору політика відіграє щодо суспільства репрезентативну роль і має інструментальний характер. Вона стає одночасно місцем і способом вирішення суспільних конфліктів. Скажімо, якщо певні сегменти суспільства мають взаємовиключні інтереси, які не можуть бути врегульовані між ними самими, то це протистояння переноситься на політичний рівень, бо в політиці у загальному вигляді відображені інтереси та цінності всієї соціальної системи, суспільства, основних груп населення. Політичний конфлікт взаємозв'язаний з економічними і соціальними явищами, бо політична боротьба завжди відображає стан соціально-економічних суперечностей. Будь-який соціальний конфлікт, набуваючи значних масштабів, об'єктивно стає соціально-політичним, тобто зачіпає діяльність владних інститутів.

Залежно від розбіжностей, що призводять до конфліктів, вирізняють три типи політичних конфліктів: конфлікти інтересів, ціннісні конфлікти, конфлікти ідентифікації. Конфлікти інтересів - переважають в економічно розвинених державах, в яких політичною нормою є торг навколо розподілу економічного «пирога» (відбувається боротьба з приводу розмірів податків, соціального забезпечення тощо). При цьому конфліктуючі сторони орієнтуються не стільки на досягнення матеріальних благ, скільки на покращення соціального статусу, що створює відповідні передумови для забезпечення такими благами. Ціннісні конфлікти - характерні для країн що розвиваються, з нестійким державним устроєм. Основою подібних конфліктів є зіткнення пріоритетних ціннісних орієнтацій. Виникають внаслідок зіткнення різних політичних, ідеологічних та релігійних світоглядів. Конфлікти ідентифікацій (ототожнення, уподібнення) - характерні для спільнот, в яких відбувається ототожнення суб'єктом себе з певною групою. Ці конфлікти відбуваються в умовах расових конфліктів (у недалекому минулому ПАР), етнічних протиріч (колишній СРСР), релігійних (Північна Ірландія) і мовних (Бельгія, Україна) протилежностей.

У сфері владних відносин розгортання конфлікту супроводжується зіткненням ідеологічних концепцій протидіючих сторін. Будь-який політичний конфлікт завжди вмотивовується ідеологічно. В ідеологічних концепціях кожної з протидіючих сторін поєднуються циркулюючі у суспільстві ідеологеми і міфологеми з реальними інтересами відповідної групи людей.

Політичний конфлікт може виконувати як негативні, так і позитивні функції. Одна з його негативних функцій полягає в тому, що він у процесі свого розгортання і загострення боротьби за владу спроможний різко послабити політичну систему, в якій зіткнулися між собою конкуруючі політичні сили, тобто може відбутися дестабілізація становища, основними ознаками якої є масові політичні страйки і політичні конфлікти. Позитивна функція виявляється у тому, що визрілий у надрах політичної системи конфлікт сигналізує суспільству, владним структурам про суперечності і конфліктну розбіжність позицій певних індивідів та їх груп, стимулює дії щодо подолання розбіжностей.

Найбільш важливою конструктивною функцією політичного конфлікту є його здатність каталізувати назрілі соціально-політичні зміни, а також те, що він є механізмом усунення диспропорцій, що виникли, створює нові альтернативи для розвитку, нові комбінації елементів і структур суспільства.

Політичні конфлікти дають змогу конфліктуючим групам суспільства і влади інформувати про свої інтереси та потреби і стимулюють позитивні зміни у суспільстві. При цьому багато що залежить від системи. У закритих (регідних) суспільствах конфлікти спричиняють поділ суспільства на два ворожих табори, чи класи, а це призводить до революційного насильства. У відкритих суспільствах конфліктам дається вихід. Саме виникнення конфліктної ситуації значною мірою залежить від способів зіставлення протилежних інтересів, подолання суперечностей, що виникають при цьому. Таких способів може бути два. Перший з них ґрунтується на конфронтації, за якої несумісність інтересів соціальних груп така значна і абсолютна, що розв'язання суперечностей можливе тільки у спосіб силового нав'язування волі однієї групи іншій. Другий спосіб передбачає послаблення існуючих суперечностей між групами завдяки досягненню взаємного компромісу та згоди.

Більшість сучасних фахівців вважають, що політичні конфлікти відіграють позитивну роль у суспільному житті, бо вони сигналізують владі про існуючі суперечності, розбіжності позицій громадян і стимулюють дії, здатні поставити ситуацію під контроль. Дестабілізація влади і дезінтеграція суспільства виникають у суспільстві не тому, що існують конфлікти, а через невміння врегулювати політичні суперечності чи елементарне ігнорування цих колізій.

2. Специфічні риси політичних конфліктів. Політична боротьба та її суть.

Термін "політика" походить від давньогрецького слова "polis" (місто-держава) та його похідних: "politike" (мистецтво управляти державою), "politeia" (конституція), "polites" (громадяни), "politica" (державний діяч) та ін. Єдиного визначення поняття "політика" нема. Ще Платон під політикою розумів мистецтво, здатність жити в умовах поліса, що ставить людину у певні поведінкові рамки. М.Вебер вважав, що політика - це прагнення до влади, її завоювання, утримання в різних великих суспільних колективах; він розрізняв політику у широкому та вузькому розумінні: у широкому - це політичні відносини, пов'язані з управлінням окремими сферами людського життя, а у вузькому - керівництво політичною організацією, передовсім державою. Д.Істон розглядає політику як реалізований владою розподіл цінностей, а П.Меркл твердив, що у своїх найкращих проявах політика - це шляхетне прагнення до справедливості та розумного порядку, а у найгірших - це корислива жадоба влади, слави, багатства.

Трактування політики, які є в політичній науковій літературі, можна згрупувати так:

- політика як процес боротьби за завоювання та утримання влади (Н.Макиавеллі, Ж.Бюро, М.Дюверже, Р.Арон та ін.);

- політика як специфічний вид діяльності соціальних суб'єктів, пов'язаний з боротьбою за владу, розподілом цінностей, управлінням державними та суспільними справами (М.Ільїн, А.Мельвіль, Ю.Федоров та ін.).

Політика виникла з необхідності підпорядкувати індивідуальні та групові інтереси інтересам всезагальному, який полягає у збереженні цілісності та єдності розширеного суспільства. Цей особливий вид людської діяльності покликаний з'ясовувати як довготривалі, так і поточні інтереси різних соціальних груп. Політика є засобом забезпечення інтересів як великих груп людей (наприклад, націй, класів), так і нечисельних груп (наприклад, фінансових чи регіональних кланів). Вона є усвідомленою діяльністю, зорієнтованою на забезпечення суспільних процесів, їх регулювання, розвиток у певному напрямку. За визначенням О.Семківа, "політика - це діяльність осіб, мікро- і макрогруп та інститутів, спрямована на завоювання і утримання влади; це система відносин у суспільній організації, що регулюється нормованою ієрархією підпорядкування".

У політиці, як сфері життєдіяльності людей, виявляються відмінності інтересів різних груп, які, з одного боку - стикаються, а з іншого - взаємоузгоджуються. Політика є продуктом свідомої довільної, а часом - свавільної діяльності людей, рушійною силою якого є певний інтерес. Проте в цілому політика виражає інтегрований суспільний інтерес.

Метою політики є забезпечення панування одних суспільних груп над іншими, одних інтересів - над іншими, або узгодження соціальних інтересів. Засобами політики є право, сила, мораль. Призначення політики у тому, щоб на основі спільних інтересів об'єднувати усі верстви суспільства і спрямовувати їх на дії на вирішення важливих суспільно-державних завдань.

Коли виникла політика як специфічний вид соціальної діяльності? Є дві точки зору щодо відповіді на поставлене запитання - немарксистська і марксистська. Представники першої точки зору (Д.Пікклз, Р.Даль та ін.) вважають, що політика виникла одночасно з формуванням стійких груп людей, об'єднаних спільними інтересами та цілями. В цих групах виникають відносини панування і підпорядкування, поступово формуються відповідні органи політичної влади та політичні інститути. Представники марксистської точки зору вважають, що політика виникає лише на етапі класового розширення суспільства. Основним суб'єктом політики виступає панівний у суспільстві клас, який визначає зміст і спрямування політики у державі.

У політиці виділяють три рівні її функціонування:

- 1) мегарівень відноситься до діяльності таких міжнародних організацій як Європейський Союз, Організації Об'єднаних Націй, НАТО та ін.;
- 2) макрорівень характеризує державу як ціле, державну владу, її структуру;
- 3) мікрорівень охоплює окремі структури і організації (політичні партії, громадські організації, профспілки тощо).

2. Основні концепції політики. Проблема політики знаходиться у центрі уваги дослідників не одне століття й, зрозуміло, за цей час створено багато наукових концепцій, які по-різному трактують джерела політики, причини її

розвитку. Найбільш розповсюдженими є телогічні, натуралістичні. соціальні пояснення політики.

Теологічний підхід формується в I тисячоліття до н.е.; він зводився до божественного трактування політики. Її джерелом і регулятором є Бог, а людина - лише виконавець Божої волі й тому не повинна втручатися у політичний процес. У середині I тисячоліття до н.е. спостерігається деяка раціоналізація поглядів людей на політику. В творчості Платона та Арістотеля політика та влада виступають результатом не лише Божественних сил, але й людських прагнень. Людина іменується "істотою політичною". В епоху Середньовіччя політика і влада виступають як результат поєднання невидимих надприродних Божественних сил і колективних дій людей. Така тенденція проявляється у творчості соціального філософа й теолога Фоми Аквінського.

Теологічне пояснення політики не відійшло цілком у минуле: й сьогодні багато дослідників, політиків, пересічних громадян твердо переконані, що влада й політика - від Бога, причому хороший політичний лідер є нагородою за праведну поведінку людей, а поганий - карою за гріхи.

Натуралістичний підхід до політики ставить у центр природні чинники розвитку політики, а саме природне середовище, географічне розташування країни, клімат тощо. До натуралістичних теорій політики відносять географічні, біологічні, психологічні концепції політики.

Географічні концепції в ролі детермінант політики ставлять територіальні, природні, фізико-кліматичні явища. Засновником цієї концепції є французький політичний діяч Ж.Боден. Він створив теорію, яка розкриває вплив на поведінку людей трьох типів клімату - холодного, помірного, спекотного. Природні умови, на його думку, зумовлюють особливості життя людей і, таким чином, визначають доцільність певної форми держави. Жителі півночі, гірських регіонів створили демократію чи виборні монархії; для мешканців рівнин характерні монархії, для жителів півдня - деспотії.

Тісний зв'язок географічної теорії політики з практичними проблемами зумовили появу теорії геополітики, яка вивчає залежність політичної діяльності держав від географічних чинників, у т.ч. від географічного розташування держав.

Авторами біологічної теорії політики є італійські мислителі XIX ст. Ч.Ламбразо та М.Нордау. Ці теорії пояснюють природу політики біологічними даними індивідів. Вони побудовані на синтезі фізіології, генетики і біології індивідів. Представники цієї теорії вважають, що визнання вирішальної ролі у політичній поведінці індивіда його інстинктивних, генетичних та інших якостей є достатньою умовою ефективного функціонування політичної системи суспільства.

Формування психологічної теорії політики припадає на XVIII-XIX ст. Її представники - Г.Тард, Г.Лебон, Л.Гумплович, А.Дільтей, Е.Дюркгейм та ін. Основними чинниками, які визначають політичний розвиток суспільства є такі психологічні якості людей, як сміливість, мужність, рішучість, агресивність та ін.

Соціальний підхід до політики (соціально-економічні, правові, демократичні, соціально-культурні, культурно-антропологічні та інші теорії) є найрозповсюдженішим напрямком у дослідженні політики. Спільним для названих теорій є розгляд політики як результату насамперед соціальних чинників.

Соціально-економічні теорії політики пояснюють походженням і розвиток політики визначальним впливом економічних відносин суспільства. Цієї теорії довгий час притримувалися маркисти, які розглядали політику як концентрований вираз економіки.

Правові політичні теорії (Р.Моор, Г.Макдональд та ін.) як основний системоутворюючий чинник політики розглядали право. Право забезпечує чітку взаємодію і рівновагу політичних структур та інститутів, сприяє динамічному розвитку політичної системи суспільства.

Демократичні або ліберальні теорії політики (Т.Гоббс, Дж.Локк, Ж.-Ж.Руссо та ін.) сформувалися в кінці XVII - на початку XVIII ст. Вони проголошували джерелом політики і влади народ. Природа і зміст політики визначається не надприродними силами, а потребами та інтересами людей. Народ добровільно наділяє державу та її структури владними повноваженнями.

У культурологічних теоріях як основні детермінанти політики розглядаються духовні якості людини - освіта, професіоналізм, моральність. До культурологічних теорій відноситься, зокрема, й культурно-антропологічна теорія політики, яка вважає головним призначенням політики - розкриття творчого потенціалу кожної людини; головним суб'єктом і джерелом політики є особа, а не народ.

3. Структура і функції політики. У структурі політики можна виділити такі елементи: політична свідомість, політичні інститути і політичні відносини. Політична свідомість виражає сутність усвідомленості суб'єктами політики законів і тенденцій розвитку політичної дійсності. Політичні інститути - це сукупність організацій та установ (державна, її органи, політичні партії тощо), що впорядковують політичні та інші відносини у суспільстві. Політичні відносини виражають стійкі зв'язки між громадянами і владою, державою та громадянським суспільством; у їх центрі - інтереси та потреби суб'єктів політики.

У структурі політики також виділяють економічну, соціальну та культурну політику. У свою чергу економічна політика поділяється на промислову, сільсько-господарську, фінансову та ін. Соціальну політику можна диференціювати на політику у сфері охорони здоров'я, соціального забезпечення, побутового обслуговування. Культурна політика включає у себе політику у царині освіти, науки, культури, мистецтва.

У залежності від масштабів, спрямованості, змісту завдань політика поділяється на внутрішню та міжнародну. Внутрішня політика охоплює основні напрямки діяльності держави щодо регулювання економічних, політичних, соціальних та інших відносин між людьми в середині суспільства. Міжнародна (зовнішня) політика спрямовується на забезпечення безпеки держави, вона

покликана створювати сприятливі умови для досягнення основних завдань внутрішньої політики.

Найчастіше серед функцій політики виділяють такі:

- функцію управління - розробка основних напрямків економічного, соціального, духовного розвитку суспільства;
- прогностична функція - визначення перспектив суспільного розвитку, створення різноманітних моделей майбутнього стану економічної, політичної системи тощо;
- функція інтеграції полягає у об'єднанні різноманітних груп суспільства довкола фундаментальних ідей, інтересів, цінностей;
- мобілізаційно-організаційна функція проявляється у мобілізації матеріальних, духовних, трудових ресурсів для ефективного вирішення суспільних завдань;
- ідеологічна функція полягає у розробці певного суспільного ідеалу, який включає політичні та соціальні цінності;
- виховна функція спрямована на соціалізацію індивідів, тобто їх включення у політичне життя;
- інноваційна функція спрямована на творче осмислення політичної дійсності, способи і методи її зміни. Тобто, політика має своїм завданням створювати нові - прогресивніші - форми соціальної організації життя.

3. Особливості політичного конфлікту.

Специфіка об'єкта і суб'єктів політичних конфліктів додає їм низку характерних особливостей, що відрізняють цей вид міжгрупових конфліктів від усіх інших.

1. Переважно відкритий характер і досить яскравий прояв зіткнення інтересів. Політика - це сфера дозволеної суспільством боротьби, спосіб ослабити соціальну напругу розрядкою емоцій у політичному змаганні. Звідси і з'являється схильність до зовнішніх ефектів, відома театральність політичного життя.

2. Обов'язкова публічність. Ця характеристика означає, по-перше, що політика нині професіоналізувалася, тобто здійснюється особливою групою осіб, інтереси яких не співпадають з інтересами народу, а, по-друге, це припускає їх звернення до народу (непрофесіоналів) й активну мобілізацію його на підтримку своєї сторони.

3. Збільшення кількості політичних конфліктів. Їх сьогодні набагато більше, ніж інших. І не тільки тому, що конфлікт є головним способом дії чи зразком поведінки політиків, а головним чином тому, що багато конфліктів неполітичної сфери життя людей, не знаходячи свого мирного вирішення, переходять у сферу політичну, тобто вимагають для врегулювання державного втручання.

4. Зростаюча значущість. Яким би локальним не був політичний конфлікт, він завершується ухваленням рішення на державному рівні, а воно обов'язкове для всіх членів суспільства.

5. Обов'язкове встановлення політичного панування. Оскільки політичні конфлікти розгортаються в соціальному просторі, де домінуючою віссю є вертикаль державної влади, їх головною метою неминуче стає встановлення політичного панування сторони, що виявилася сильнішою. Звідси й гострота політичних конфліктів та набуття ними крайніх форм - путчі, заколоти, повстання.

6. Можливість використання силових ресурсів.. З усіх видів влади в суспільстві тільки державна володіє правом легального застосування сили. Оскільки держава як політичний інститут є неодмінним учасником практично всіх політичних конфліктів, завжди існує велика спокуса в якості останнього аргументу використати силу, причому на абсолютно законних підставах. Це робить політичні конфлікти потенційно небезпечними та руйнівними за їх наслідками.

Прийнято вважати, що державами рухають так звані національні інтереси, основу яких становлять найважливіші для існування нації потреби: в безпеці, контролі та використанні природних ресурсів, збереженні культурної цілісності та національної специфіки.

Мабуть, сучасний світ впритул підійшов до необхідності створення нового світового порядку, який буде заснований на пріоритеті інтернаціональних інтересів, загальних для всього людства. Але поки що нинішні держави вперто продовжують упроваджувати в життя ідею захисту національних інтересів, що неминуче призводитиме до збільшення кількості міждержавних конфліктів. Політичні конфлікти в тоталітарних і демократичних системах.

Суть внутрішньополітичних конфліктів значною мірою визначається характером політичних систем. Своєрідність же політичним системам додають політичні режими, тобто сукупність конкретних методів здійснення політичної влади певною соціальною групою.

Тоталітаризм (від лати, *totalis* - повний, цілий) - це політичний режим, що характеризується всеосяжним контролем за громадянами з боку держави, повним підпорядкуванням особи і громадянського суспільства політичній владі.

Його відмінні риси - загальна політизація та ідеологізація суспільного життя, наявність могутнього апарату соціального контролю н примушення, державний контроль над усім господарським і навіть приватним життям, обмеження або ліквідація приватної власності, усунення конкуренції та ліквідація ринкових відносин, централізоване планування і командно-адміністративна система управління.

Конфлікти при тоталітарних режимах.

1. Переважна більшість статусних {ролевих) конфліктів, які пов'язані з близькістю або віддаленістю соціальних груп від політичної влади.

2. Прихований характер конфліктів. Оскільки відмінності інтересів професійних, етнічних та інших соціальних груп політична влада визнавати не бажає, а ліквідовувати їх не можна, то реальні конфлікти стають прихованими. Саме тому крах тоталітарних режимів у багатьох випадках веде до спалахів

насилюства та загрози громадянської війни - це приховані конфлікти виходять назовні.

3. Політичні конфлікти тоталітарного суспільства найбільш ідео-логізовані. Ідеологія перетворюється на незаперечну цінність тоталітарного режиму, що не підлягає жодній критиці.

4. Найбільш віддалені від політики конфлікти зводяться до політичних через гіпертрофію політичної сфери життя тоталітарного суспільства. Невиконання підприємством плану, розлучення в сім'ї, знайомство з несанкціонованими владою джерелами інформації — все перетворюється на політичні злочини і робить людину учасником політичного конфлікту з державою.

5. Більшість конфліктів носять штучний, нав'язаний характер. Цій характеристиці повністю відповідають конфлікти, що виникають як наслідок спроб влади спрямувати незадоволеність населення на пошук ворога, на якого можна було б списати власні невдачі.

6. Інтернаціоналізація політичних конфліктів. Ідеологія тоталітарних держав дозволяє трактувати всі світові події як зіткнення інтересів соціальних систем, що веде до блокового сприйняття світу.

Демократія є своєрідним антиподом тоталітарного режиму. Вона (в ідеалі) характеризується контролем громадянського суспільства над політичною владою. Її базові принципи включають юридичне й інституційне визнання верховної влади народу, періодичну виборність органів влади, рівність прав громадян на участь в управлінні суспільством, безумовне дотримання всіх прав і свобод особи тощо.